

PREVENTING RADICALIZATION UNDER THE GUISE OF RELIGION AMONG YOUNG PEOPLE: SOCIO-PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS AND AN INTEGRATIVE APPROACH

Bakhtiyor Odiljonovich Rejabboyev

Researcher at Samarkand State Pedagogical Institute

E-mail: n.scienceofworld@gmail.com

Science ID: MNM-0926-0305

Samarkand, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: young people, radicalization under the guise of religion, critical thinking, education, media literacy, digital resilience, social participation, rehabilitation, reintegration.

Received: 01.10.26

Accepted: 02.10.26

Published: 03.10.26

Abstract: The article examines the prevention of radicalization under the guise of religion among young people and the reduction of its negative effects through the relationship between independent thinking, moral responsibility and social ties. Religious belief is distinguished from an ideology that justifies violence, while the preventive roles of education, critical thinking, media literacy and meaningful social participation are explored. Systemic and conceptual analysis informs an integrated model linking universal, selective and individual support with rehabilitation and reintegration. The model brings protective measures into a shared framework with young people's agency, rights and institutional cooperation.

YOSHLAR ORASIDA DIN NIQOBIDAGI RADIKALLASHUVNING OLDINI OLISH: IJTIMOY-FALSAFIY ASOSLAR VA INTEGRATIV YONDASHUV

Baxtiyor Odiljonovich Rejabboyev

Samarqand davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi

n.scienceofworld@gmail.com

Ilmiy identifikatsiya raqami: MNM-0926-0305

Samarqand, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: yoshlar, din niqobidagi radikallashuv, tanqidiy tafakkur, ma'rifat, orasida din niqobidagi radikallashuvning

Annotatsiya: Maqolada yoshlar radikallashuv, tanqidiy tafakkur, ma'rifat, orasida din niqobidagi radikallashuvning

media savodxonlik, raqamli immunitet, ijtimoiy ishtirok, rehabilitatsiya, reintegratsiya.

oldini olish va uning salbiy ta'sirini kamaytirish masalasi shaxsning mustaqil fikrlashi, axloqiy mas'uliyati hamda ijtimoiy aloqalari uyg'unligida tahlil qilinadi. Diniy e'tiqod zo'ravonlikni oqlovchi mafkuradan farqlanib, ma'rifat, tanqidiy tafakkur, media savodxonlik va ijtimoiy ishtirokning profilaktik vazifalari aniqlashtiriladi. Tizimli va tushunchaviy tahlil asosida umumiy, tanlanma va individual yordamni rehabilitatsiya hamda reintegratsiya bilan bog'lovchi integrativ model taklif etiladi. Model himoya choralarini yoshning subyektivligi, huquqlari va institutsional hamkorlik bilan bog'laydi.

ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ РАДИКАЛИЗАЦИИ ПОД ПРИКРЫТИЕМ РЕЛИГИИ СРЕДИ МОЛОДЁЖИ: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ И ИНТЕГРАТИВНЫЙ ПОДХОД

Бахтиёр Одилжонович Режаббоев

Исследователь Самаркандского государственного педагогического института

E-mail: n.scienceofworld@gmail.com

Научный идентификационный номер: MNM-0926-0305

Самарканд, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: молодёжь, радикализация под прикрытием религии, критическое мышление, просвещение, медиаграмотность, цифровая устойчивость, социальное участие, реабилитация, реинтеграция.

Аннотация: В статье предупреждение радикализации под прикрытием религии среди молодёжи и снижение её негативного воздействия рассматриваются во взаимосвязи самостоятельного мышления, нравственной ответственности и социальных связей личности. Религиозная вера разграничивается с идеологией, оправдывающей насилие; раскрываются профилактические функции просвещения, критического мышления, медиаграмотности и содержательного социального участия. На основе системного и концептуального анализа предлагается интегративная модель, связывающая универсальную, селективную и индивидуальную помощь с реабилитацией и реинтеграцией. Модель объединяет защитные меры, субъектность молодого человека, его права и межинституциональное взаимодействие.

Kirish. Raqamli kommunikatsiya sharoitida yoshlarning diniy mazmundagi axborotga munosabatini o'rganish bilimning mazmuni bilan birga uni qabul qilish, baholash va xatti-harakatga aylantirish jarayonini ham tahlil etishni talab qiladi. Mazkur maqolada muammo diniy e'tiqodning mavjudligida emas, balki diniy tushunchalardan foydalanib murosasizlik va zo'ravonlikni oqlashga undovchi ta'sirlarda ko'riladi. Shunday ekan, profilaktikaning vazifasi yoshning e'tiqodini nazorat qilish emas, uning mustaqil hukm chiqarishi va mas'uliyatli tanlovini qo'llab-quvvatlashdan iborat bo'lishi lozim.

Shavkat Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasining 78-sessiyasidagi nutqida: "Biz ekstremizm balosi tarqalishiga, yoshlarning radikallasuviga yo'l qo'ymaslik uchun birgalikdagi harakatlarimizni kuchaytirishimiz zarur"[1], deb ta'kidlaydi. Ushbu fikrdan kelib chiqadigan muhim metodologik xulosa shuki, profilaktikani alohida tashkilot yoki bir martalik targ'ibot tadbiri doirasida cheklash yetarli emas. Bizningcha, hamkorlikning mazmuni vazifalarni shunchaki taqsimlashda emas, balki ta'lim, oila, mahalla va mutaxassislar yordamini yoshning real ehtiyojlari atrofida birlashtirishda namoyon bo'ladi.

2017-yil 15-iyundagi nutqda yoshlarni diniy ekstremistik oqimlar ta'siridan asrash "eng asosiy masala"[2] sifatida qayd etilgan. Mazkur urg'u xavf yuzaga kelgandan keyingi choralar bilan cheklanmasdan, himoya resurslarini oldindan rivojlantirish zaruratini anglatadi. Biroq himoya qilish yoshlarni doimiy shubha ostidagi guruh deb baholashga aylanmasligi kerak. Aksincha, fikri tinglanadigan, savol berish va yordam so'rash imkoniyatiga ega shaxsni tarbiyalash profilaktikaning insonparvar mazmunini belgilaydi.

Tadqiqotning maqsadi – yoshlar orasida din niqobidagi radikallasuvning oldini olish mexanizmlarini ijtimoiy-falsafiy jihatdan tizimlashtirish va ularni integrativ profilaktika modeli doirasida bog'lashdir. Asosiy tadqiqot savoli quyidagicha qo'yiladi: ma'rifiy bilim, tanqidiy tafakkur va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash qanday shartlarda o'zaro to'ldiruvchi himoya resurslariga aylanishi mumkin? Shu asosda tushunchalarni aniqlashtirish, profilaktika darajalarini farqlash hamda modelni baholash uchun nazariy mezonlarni taklif etish vazifalari belgilanadi.

Tadqiqot materiallari va metodlari. Tadqiqot nazariy-konseptual xarakterga ega. Manba bazasini maqolada keltirilgan nutqlar, radikalizmga oid lug'aviy talqin, U.M. Xasanbayev avtoreferatiga havola va UNESCOning zo'ravon ekstremizm profilaktikasiga doir rasmiy materiali tashkil etadi. Tizimli yondashuv shaxs, yaqin ijtimoiy muhit va institutlar o'rtasidagi aloqalarni; tushunchaviy tahlil diniy e'tiqod, din niqobidagi radikallasuv va zo'ravon ekstremizmning farqlarini; qiyosiy tahlil esa ma'rifiy, raqamli va ijtimoiy yordam mexanizmlarining vazifalarini ochib berishga yo'naltirildi.

Manbalar uch mezon bo'yicha umumlashtirildi: tavsiya etilayotgan choraning qaysi ehtiyojga javob berishi, shaxsning mustaqil qaroriga qanday sharoit yaratishi va boshqa institutlar faoliyati bilan qanday bog'lanishi. Maqolada so'rovnoma, eksperiment yoki meta-tahlil natijalari taqdim etilmaydi. Shu sababli quyidagi natijalar profilaktika samaradorligining statistik isboti emas, balki amaliy tekshiruvga yo'naltirilgan nazariy xulosalar va mualliflik takliflaridir. Siyosiy-ma'rifiy nutqlardagi me'yoriy g'oyalar ham sababiy bog'lanishni isbotlovchi empirik dalil sifatida talqin qilinmaydi.

Natijalar va muhokama. Radikalizmni mavjud munosabatlarni keskin o'zgartirishga intiluvchi nazariy va amaliy yo'nalish sifatida talqin qilish maqolada foydalanilgan siyosatshunoslik lug'atiga havolada aks etadi[3]. Biroq ushbu keng talqinni diniy e'tiqod yoki har qanday keskin fikr bilan tenglashtirish metodologik xatoga olib keladi. Mazkur tadqiqotda din niqobidagi radikallashuv deganda diniy tushunchalardan foydalanib zo'ravonlikni oqlash, boshqalarning huquqlarini inkor etish va majburlashni asoslashga yo'nalgan qarashlarning shakllanishi nazarda tutiladi.

Bizning talqinimizcha, yosh shaxs profilaktik ta'sirning passiv obyekti emas, balki axborotni baholovchi va o'z tanlovi uchun javob beruvchi subyektdir. Bunday yondashuvda bilim va axloq bir-birini to'ldiradi. Dalilning ishonchliligini aniqlash uning inson qadriga munosabatini baholashdan ajralmasligi kerak. Demak, ma'naviy-axloqiy himoya tayyor hukmlarni yodlash bilan emas, o'z qarashini asoslash, boshqa nuqtayi nazarni tinglash va zo'ravonliksiz kelishuv yo'lini tanlash qobiliyati bilan ifodalanadi.

UNESCONing rasmiy yondashuvida zo'ravon ekstremizmning oldini olish muloqot, inson huquqlariga hurmat va qonun ustuvorligi bilan bog'lanadi. Ta'lim esa zo'ravonlikka qarshi barqaror munosabatni rivojlantirish vositasi sifatida ko'riladi[4]. Mazkur yondashuvdan kelib chiqib, ma'rifatning vazifasini faqat to'g'ri ma'lumot yetkazish bilan cheklamaslikni nazarda tutish mumkin. Ma'lumotni tushunish, uning asosini tekshirish va kundalik munosabatlarda qo'llash bir butun ta'limiy jarayon sifatida tashkil qilinishi lozim.

Diniy savodxonlik bu jarayonda matnning tarixiy sharoitini anglash, iqtibosni umumiy mazmundan ajratmaslik, turli talqinlarni qiyoslash va savolni malakali mutaxassis bilan muhokama qilish ko'nikmalarini qamrab oladi. Tanqidiy tafakkur esa diniy qadriyatlarni inkor etish emas, ular nomidan ilgari surilayotgan da'volarning asoslanganligini tekshirishdir. Shu ma'noda, ma'rifat bilan tanqidiy tafakkur o'rtasida qarama-qarshilik emas, bilish va mas'uliyat uyg'unligi mavjud, degan pozitsiya ilgari suriladi.

Mazkur maqolada "raqamli immunitet" tushunchasi axborotdan mutlaq himoyalanganlikni anglatmaydi. U manba ishonchliligini tekshirish, hissiy ta'sir bilan dalilni farqlash, kontekstdan

uzilgan diniy “dalillar”ni aniqlash va zarur vaziyatda ishonchli yordamga murojaat qilish kompetensiyalarining birligidir. Uni uch tarkibda talqin qilish taklif etiladi:

- bilish tarkibi – axborotni tekshirish;
- axloqiy tarkib – inson qadrini mezon qilish;
- amaliy tarkib – tekshirilmagan xabarni tarqatmaslik va mas’uliyatli qaror qabul qilish.

Ta’limiy mashg’ulotlarda shu kompetensiyalarni xavfsiz, neytral misollar orqali rivojlantirish mumkin. Masalan, bir mavzu haqidagi ikki xabarning manbasi, dalili va xulosasi qiyoslanib, hissiy sarlavhaning baholashga ta’siri muhokama qilinadi. “Biz va ular” shaklidagi qarama-qarshi tasnifni tahlil qilishda esa guruhga mansublik insonning axloqiy qadrini belgilamasligi asoslanadi. Bunday topshiriqlarning maqsadi muayyan fikrni majburan qabul qildirish emas, mustaqil baholash jarayonini mashq qildirishdir.

Bilimga tayangan himoya ijtimoiy munosabatlardan ajralgan holda talqin qilinmasligi lozim. Yoshning o’z savollarini ochiq muhokama qilishi, imkoniyatlarini namoyon etishi va yordam so’rashdan cho’chimasligi profilaktika modelining zarur shartlari sifatida taklif etiladi. Bunda oila ishonchli muloqotni, ta’lim muassasasi bilish va baholash kompetensiyalarini, mahalla esa yaqin ijtimoiy aloqalar hamda yordam xizmatlari bilan bog’lanishni ta’minlovchi bo’g’in sifatida qaraladi.

Bizningcha, institutlar hamkorligining mezoni o’tkazilgan yig’ilishlar soni emas, yoshning ehtiyoji bilan zarur yordam o’rtasidagi bog’lanishning uzluksizligidir. Masalan, ta’limdagi qiyinchilik avtomatik ravishda xavf belgisi deb olinmasdan, uning sabablari yoshning o’zi bilan birgalikda aniqlanishi kerak. Kasbga yo’naltirish, ijodiy faoliyat, sport va volontyorlik ham faqat vaqtni band qilish vositasi emas, tashabbus bildirish hamda jamoaga foydali hissa qo’shish imkoniyati sifatida tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Ushbu hamkorlikda vazifalarning chegarasi ham aniq bo’lishi zarur. Pedagogning ta’limiy yordami, psixologning kasbiy maslahati va diniy mutaxassisning tushuntirishi bir-birini almashtirmaydi. Axborot almashinuvi shaxsiy hayotni hurmat qilish, zarur ma’lumot bilan cheklanish va kamsitmaslik tamoyillariga tayanishi lozim. Shunday tartib shaxsni tamg’alovchi nazorat o’rniga uning imkoniyatlarini kengaytiruvchi qo’llab-quvvatlashni modelning asosiy mazmuniga aylantiradi.

Reabilitatsiya va reintegratsiya masalasida Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 31-avgustdagi nutqidagi “xato qilgan, yo’ldan adashgan odamni ‘yomon’ deb chetga surib qo’ysak, u yomon bo’lib qolaveradi”[5] degan fikr muhim o’rin tutadi. Mazkur iqtibosning ijtimoiy-falsafiy mazmuni shaxsni avvalgi xatosiga tenglashtirmaslikda namoyon bo’ladi. Bizning fikrimizcha,

mas'uliyatni e'tirof etish bilan o'zgarish imkoniyatini tan olish bir-birini inkor qilmaydi, aksincha, ular ijtimoiy tiklanishning o'zaro bog'liq shartlaridir.

Reabilitatsiya shaxsning ta'limiy, ruhiy va ijtimoiy tayanchlarini tiklashga qaratilsa, reintegratsiya uning oila, mehnat, ta'lim va jamoa munosabatlarida qayta ishtirok etish imkoniyatlarini anglatadi. Shu farq individual yordam rejasida hisobga olinishi kerak. Bunda zo'ravonlikni oqlovchi qarashlarning o'zgarishi bilan ijtimoiy aloqalarning tiklanishini aynan bir ko'rsatkich deb qabul qilish to'g'ri emas. Model har ikkisini alohida baholashni, shu bilan birga ularning o'zaro bog'liqligini kuzatishni nazarda tutadi.

Taklif etilayotgan modelning universal darajasi barcha yoshlarga ochiq ma'rifiy ta'lim, media savodxonlik va muloqot muhitini qamrab oladi. Tanlanma daraja muayyan ta'limiy yoki ijtimoiy qiyinchilikka duch kelgan guruhlariga qo'shimcha ko'mak berishni anglatadi. Individual darajada yordam shaxsning aniqlangan ehtiyojlari, o'z fikri va mutaxassis bahosiga tayangan holda belgilanadi. Bir darajadan boshqasiga o'tish diniy mansublik bilan emas, yordamga ehtiyojning xususiyati bilan asoslanishi lozim.

U.M. Xasanbayevning avtoreferatiga tayangan holda maqolada keltirilgan "Jaholatga qarshi ma'rifat" g'oyasi diniy manbalarni o'rganish, allomalar merosini targ'ib etish hamda ilmga intilish, Vatanga muhabbat va ota-onaga hurmat kabi qadriyatlarni yetkazish bilan bog'lanadi[6]. Bizningcha, ushbu ma'rifiy yo'nalishning ta'siri tayyor nasihatning ko'pligiga emas, qadriyatni shaxsiy mulohaza va ijtimoiy amaliyot bilan bog'lay olishga tayanishi kerak. Bilim anglangan mas'uliyatga, mas'uliyat esa boshqalarga hurmatli munosabatga aylangandagina modelning tarkibiy qismlari o'zaro mazmunan birlashadi.

Shu asosda "ma'rifat - tanqidiy tafakkur - media savodxonlik - ijtimoiy ishtirok - individual yordam - reabilitatsiya - reintegratsiya" yo'nalishlari yagona tizimda birlashtiriladi. Biroq bu ketma-ketlik barcha yoshlar bir xil tartibda o'tadigan majburiy bosqichlar emas. U vaziyatga qarab birgalikda yoki alohida qo'llanadigan yordam yo'nalishlarini ifodalaydi. Modelning integrativligi aynan ularning o'zaro muvofiqlashuvi, yoshning faol ishtiroki va qayta aloqa asosida yordamning moslashtirilishida namoyon bo'ladi.

Modelni keyinchalik tekshirish uchun manbani asosli baholash, kelishmovchilikni zo'ravonliksiz muhokama qilish, ishonchli yordamga murojaat eta olish va ta'limiy-ijtimoiy faoliyatdagi mazmunli ishtirok mezonlari taklif etiladi. Ular yoshni radikallashtirish deb tashxislash vositasi emas, dastur qanday kompetensiya va imkoniyatlarni rivojlantirayotganini baholash vositalaridir. Tadbirda qatnashish yoki bilim natijasining oshishi o'z-o'zidan din niqobidagi radikallashtirish kamayganini isbotlamaydi; bunday xulosa uchun vaqt davomida kuzatuv va muqobil izohlarni hisobga oluvchi alohida empirik tadqiqot zarur.

Xulosa. Birinchidan, din niqobidagi radikallashuvning oldini olishning ijtimoiy-falsafiy asosi diniy e'tiqodni zo'ravonlikni oqlovchi mafkuradan farqlash, shaxs qadrini tan olish va yoshning mustaqil axloqiy tanlovini qo'llab-quvvatlashdan iborat. Profilaktika e'tiqodga qarshi emas, majburlash va inson huquqlarini inkor etishga qarshi yo'naltirilishi lozim.

Ikkinchidan, ma'rifat, tanqidiy tafakkur va media savodxonlikning uyg'unligi axborotni bilish, axloqiy baholash va mas'uliyatli harakat qilishni bog'laydi. "Raqamli immunitet"ni aynan shu kompetensiyalar birligi sifatida talqin qilish uni mutlaq daxlsizlik yoki axborotdan ajratish haqidagi tasavvurlardan farqlash imkonini beradi.

Uchinchidan, oila, ta'lim, mahalla va mutaxassislar hamkorligi yoshning mazmunli ijtimoiy ishtiroki hamda ehtiyojga mos yordamga kirish imkoniyati asosida qurilishi kerak. Reabilitatsiya va reintegratsiya ushbu tizimning uzviy yo'nalishlari bo'lib, shaxsni chetlashtirish emas, mas'uliyatli ijtimoiy hayotga qaytarishga xizmat qilishi lozim.

To'rtinchidan, integrativ model universal, tanlanma va individual yordamni muvofiqlashtiruvchi nazariy taklifdir. Uning amaliy qiymati ta'lim va ijtimoiy xizmatlar uchun umumiy mantiq hamda baholash mezonlarini belgilashidadir. Samaradorlikni oldindan tasdiqlangan deb ko'rsatmasdan, modelni keyingi empirik tadqiqotlarda inson huquqlari va kamsitmaslik tamoyillari asosida sinovdan o'tkazish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 78-sessiyasidagi nutqi. Elektron nashr: 20.09.2023. Rasmiy matn: <https://gov.uz/oz/news/view/2716>.
2. Mirziyoyev Sh.M. "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash – davr talabi" mavzusidagi anjumanda so'zlagan nutqi. 15.06.2017. <https://www.president.uz/oz/lists/view/649>.
3. Политологический словарь / Науч. ред., рук. авт. колл. А.А. Миголатьев; сост. В.А. Варывдин. В 2 ч. – М.: Луч, 1994. – Ч. 2. – С. 45.
4. UNESCO. Preventing violent extremism. <https://www.unesco.org/en/preventing-violent-extremism> (murojaat sanasi: 16.09.2026).
5. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining yigirma olti yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. 31.08.2017. <https://president.uz/oz/lists/view/981>.
6. Xasanbayev U.M. Globallashuv davrida radikalizm va ekstremizmga qarshi kurashda islom tashkilotlarining o'рни: tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – B. 19.